

Робоча програма дисципліни «Філософія»

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 123 · КОМП'ЮТЕРНА ІНЖЕНЕРІЯ

БАКАЛАВР

120

Годин

Загальний обсяг дисципліни

4

Кредити ЄКТС

Відповідно до стандарту

4

Модулі

Змістовних блоки курсу

Загальна інформація про дисципліну

Ідентифікація

Назва: Філософія

Спеціальність: 123 Комп'ютерна інженерія

Освітні програми: Фінанси, банківська справа та страхування в УІСТ; Облік і оподаткування в УІСТ

Ступінь: Бакалавр

Обсяг: 120 годин / 4 кредити ЄКТС

Модулів: 4 змістовних блоки

Підсумковий контроль: Залік

Призначення дисципліни

Дисципліна «Філософія» формує у студентів системне світоглядне та методологічне мислення, необхідне для розуміння місця людини і суспільства в умовах технологічних змін. Курс охоплює теоретичні основи філософського знання, онтологію, епістемологію, соціальну філософію, етику, філософію науки та техніки.

Для студентів спеціальності «Комп'ютерна інженерія» дисципліна є базовою гуманітарною підготовкою, що формує критичне мислення, здатність до рефлексії та ціннісно-орієнтованого прийняття рішень у сфері інформаційних технологій і управління.

Загальні компетентності

Критичне мислення

Здатність до аналізу, синтезу та критичного оцінювання філософських ідей, концепцій та аргументів; виявлення суперечностей, порівняння альтернативних позицій, формування обґрунтованих висновків і висловлення власної точки зору.

Самоорганізація

Уміння самостійно навчатися, планувати роботу та організовувати виконання завдань у визначені строки, зокрема під час підготовки рефератів, есе та аналітичних записок з філософської проблематики.

Комунікація

Здатність до усної та письмової академічної комунікації: чітко формулювати філософські позиції, аргументовано відстоювати власну думку, коректно вести дискусію, оформлювати аналітичні тексти та есе.

Командна робота

Відповідальність, ініціативність та готовність до колективного обговорення філософських проблем, участі в дискусіях, групових презентаціях та спільному пошуку відповідей на світоглядні питання.

Студент повинен вміти: аналізувати філософські тексти та аргументи; виділяти головне та узагальнювати результати; планувати власну пізнавальну діяльність; коректно спілкуватися в академічному середовищі; брати участь у командній роботі під час семінарів та дискусій.

Фахові компетентності

Світоглядна компетентність

Розуміння сутності філософії, її функцій та місця серед інших форм суспільної свідомості. Знання основних філософських напрямів, шкіл та традицій, здатність орієнтуватися в системі фундаментальних філософських понять і категорій.

Аналіз та рефлексія

Здатність аналізувати філософські проблеми буття, пізнання, свідомості, суспільства, людини та її ціннісних орієнтацій; застосовувати філософські методи для осмислення явищ сучасного технологічного суспільства.

Філософія науки і техніки

Знання основ філософії науки та техніки, розуміння етичних вимірів технологічного розвитку, штучного інтелекту та цифрової трансформації суспільства в контексті фаху комп'ютерного інженера.

Студент повинен вміти: характеризувати основні філософські напрями та їх представників; застосовувати методологічний інструментарій філософії до аналізу проблем сучасного суспільства; пояснювати зв'язок між філософськими ідеями та розвитком науки і техніки; аргументовано формулювати власну позицію щодо ключових світоглядних питань.

Результати навчання

→ Розуміння філософських категорій

Пояснювати сутність основних філософських категорій та понять: буття, свідомість, пізнання, істина, цінність, суспільство, культура, людина, сенс існування, свобода та відповідальність.

→ Методологія наукового пізнання

Характеризувати методи наукового пізнання, визначати особливості наукової раціональності, застосовувати принципи логіки та аргументації в академічній і професійній діяльності.

→ Аналіз філософських концепцій

Аналізувати ключові філософські концепції різних епох та шкіл, виявляти їх вплив на розвиток науки, техніки, культури та суспільства, порівнювати різні підходи до вирішення філософських проблем.

→ Етика та цифрове суспільство

Орієнтуватися в сучасних філософських дискусіях щодо етики технологій, цифрового суспільства, штучного інтелекту та відповідальності інженера; застосовувати етичні принципи у фаховій діяльності.

Філософія як форма духовної культури. Онтологія

Тема 1.1

Філософія як особливий тип знання. Світогляд та його історичні типи (міф, релігія, філософія). Предмет, функції та методи філософії. Місце філософії серед інших наук.

Тема 1.2

Історія філософії: від античності до сучасності. Основні етапи розвитку філософської думки. Антична, середньовічна, ренесансна та новоєвропейська філософія. Сучасні філософські напрями.

Тема 1.3

Онтологія — філософське вчення про буття. Поняття буття, матерії, простору, часу. Проблема свідомості: природа, структура та функції. Зв'язок свідомості і мозку в сучасній філософії.

Тема 1.1 — Лекційний матеріал

Філософія як особливий тип знання. Світогляд

Лекція 1 (2 год.): Поняття філософії. Філософія як любов до мудрості (від грец. φιλοσοφία). Відмінність філософського знання від наукового, релігійного та буденного. Предмет філософії та його історична мінливість. Основне питання філософії (матеріалізм та ідеалізм, монізм, дуалізм, плюралізм).

Світогляд: поняття та структура (знання, цінності, ідеали, переконання). Історичні типи світогляду: міф (синкретизм, антропоморфізм), релігія (теоцентризм, відкровення), філософія (раціональна рефлексія, критичність, системність). Функції філософії: світоглядна, методологічна, гносеологічна, аксіологічна, критична, прогностична.

Ключові питання лекції

- Поняття філософії та її специфіка як форми знання
- Структура та функції світогляду
- Міф, релігія і філософія як типи світогляду
- Основне питання філософії та головні філософські напрями
- Функції філософії та її роль у житті суспільства
- Філософія для технічних фахівців: навіщо інженеру філософія?

❏ Ключова ідея: філософія формує здатність до критичного мислення та рефлексії — базові компетентності сучасного ІТ-фахівця.

Тема 1.1 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Семінарська дискусія: «Чи потрібна філософія комп'ютерному інженеру?» — аргументація позиції «за» та «проти», формулювання власної думки.

Завдання 2. Порівняльний аналіз типів світогляду: заповнення порівняльної таблиці (міф, релігія, філософія) за критеріями (спосіб пізнання, центральна цінність, ставлення до критики, роль людини).

Завдання 3. Тестування за ключовими термінами теми (10 питань).

Самостійна робота (5 год.)

- Опрацювання підручника: Данильян О. Г., Дзьобань О. П. «Філософія» (Харків : Право, 2023) — розділ 1 «Філософія, коло її проблем»
- Підготовка конспекту на тему «Структура та функції світогляду»
- Складання схеми «Місце філософії серед форм суспільної свідомості»
- Читання уривку: Рябініна О. В., Юрченко Л. І. «Філософія» (Харків : Іванченко, 2023) — вступ та розділ 1

Очікуваний результат: студент вміє характеризувати філософію як особливий тип знання, розрізняти типи світогляду та обґрунтовувати роль філософії для технічних фахівців.

Тема 1.2 — Лекційний матеріал

Історія філософії: від античності до сучасності

Лекція 2 (2 год.): Антична філософія: космоцентризм, досократики (Фалес, Геракліт, Демокрит), Сократ (маєвтика, «пізнай себе»), Платон (світ ідей, гносеологія), Аристотель (логіка, метафізика). Середньовічна філософія: теоцентризм, схоластика, Августин, Аквінат. Філософія Відродження: антропоцентризм, гуманізм.

Нова та новітня філософія: раціоналізм (Декарт, Спіноза, Лейбніц), емпіризм (Бекон, Локк, Г'юм), Кант (критична філософія), Гегель (діалектика), марксизм. Сучасні напрями: позитивізм, екзистенціалізм, феноменологія, прагматизм, постмодернізм, аналітична філософія.

Ключові питання лекції

- Антична філософія: основні школи та проблеми
- Сократ, Платон та Аристотель — вершина давньогрецької думки
- Середньовічна філософія та проблема теоцентризму
- Революція Нового часу: раціоналізм і емпіризм
- Кант і Гегель як вершина класичної філософії
- Сучасні філософські напрями та їх вплив на науку і технологію
- Українська філософська традиція (Сковорода, Франко, Липинський)

Тема 1.2 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Аналіз першоджерела: обговорення уривку з «Апології Сократа» Платона — виявлення ключових ідей, методу сократівського діалогу та їх значення для сучасного критичного мислення.

Завдання 2. Хронологічна таблиця: заповнення таблиці «Основні філософські напрями та їх представники» (від античності до XX ст.) з коротким визначенням ключових ідей.

Завдання 3. Міні-дискусія: «Яка філософська ідея минулого є найбільш актуальною сьогодні?» — аргументація позиції.

Самостійна робота (5 год.)

- Опрацювання підручника: Данильян О. Г., Дзьобань О. П. «Філософія» (2023) — розділи 2–5 (антична, середньовічна, новоевропейська філософія)
- Підготовка презентації (5–7 слайдів): «Ідеї одного філософа та їх значення для сучасності» (за вибором)
- Опрацювання матеріалу: Дахній А. «Нова і новітня філософія» — ЛНУ ім. Франка, 2022
- Складання «Філософського словника» (15 ключових понять теми)

Очікуваний результат: студент орієнтується в основних етапах розвитку філософської думки, знає ключових мислителів та їхні ідеї, вміє характеризувати основні філософські напрями.

Тема 1.3 — Лекційний матеріал

Онтологія. Свідомість як філософська проблема

Лекція 3 (2 год.): Онтологія як розділ філософії. Поняття буття: буття і небуття, субстанція, матерія. Матеріалістичне та ідеалістичне розуміння буття. Атрибути матерії: рух (форми і види), простір, час. Єдність матерії та руху. Системна організація матерії: рівні організації (неорганічна природа, жива природа, соціум).

Свідомість: генезис свідомості, її природа та сутність. Структура свідомості: відчуття, сприйняття, уявлення, мислення, емоції, воля. Мова і мислення. Свідома і несвідома діяльність (Фрейд). Проблема штучного інтелекту в онтологічному вимірі.

Ключові питання лекції

- Онтологія: предмет та основні поняття
- Матерія як філософська категорія
- Простір і час: субстанційна та реляційна концепції
- Форми і види руху матерії
- Походження і природа свідомості
- Структура свідомості та її основні рівні
- Чи може штучний інтелект мати свідомість? Філософський вимір

Тема 1.3 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Аналіз дискусії «Чи може штучний інтелект мати свідомість?»: аргументи функціоналізму, дуалізму та матеріалізму. Формулювання власної обґрунтованої позиції.

Завдання 2. Побудова схеми «Структура свідомості»: рівні, елементи, зв'язки — на основі лекційного матеріалу та підручника.

Завдання 3. Есе (0,5 стор.): «Що відрізняє людську свідомість від комп'ютерних обчислень?» — аргументована відповідь з посиланням на філософські концепції.

Самостійна робота (5 год.)

- Опрацювання підручника: Данильян О. Г., Дзьобань О. П. «Філософія» (2023) — розділи «Онтологія», «Свідомість як філософська проблема»
- Підготовка реферату: «Проблема свідомості та штучного інтелекту у сучасній філософії» (3–4 сторінки)
- Опрацювання статті з журналу «Філософія та суспільство» (2023–2025)
- Складання порівняльної таблиці «Матеріалізм і ідеалізм: підходи до розуміння буття»

Очікуваний результат: студент вміє характеризувати основні онтологічні концепції, пояснювати природу та структуру свідомості, аргументувати власну позицію щодо проблеми штучного інтелекту.

Гносеологія. Філософія науки та методологія пізнання

Тема 2.1

Гносеологія — теорія пізнання. Пізнавальна діяльність людини: структура, форми та рівні. Проблема істини. Раціоналізм та емпіризм.

Тема 2.2

Філософія науки. Наука як форма пізнання і соціальний інститут. Наукова революція та зміна парадигм. Структура і динаміка наукового знання.

Тема 2.3

Методологія наукового пізнання. Методи та форми наукового дослідження. Особливості пізнання в технічних науках та інформатиці.

Тема 2.4

Логіка та аргументація. Основні закони логіки. Поняття, судження, умовиводи. Дедукція та індукція. Типові логічні помилки в аргументації.

Тема 2.1 — Лекційний матеріал

Гносеологія — теорія пізнання

Лекція 4–5 (4 год.): Гносеологія як розділ філософії. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Чуттєве пізнання: відчуття, сприйняття, уявлення. Раціональне пізнання: поняття, судження, умовивід. Єдність чуттєвого і раціонального. Інтуїція та її роль у пізнанні.

Проблема істини: класична концепція (відповідність дійсності), прагматична (корисність), когерентна (несуперечливість), конвенціональна. Критерії істини: практика, логічна несуперечливість, верифікація, фальсифікація (Поппер). Відносна та абсолютна істина.

Основні гносеологічні позиції

- **Раціоналізм** (Декарт, Спіноза, Лейбніц): розум як головне джерело знання, апіорні ідеї
- **Емпіризм** (Бекон, Локк, Г'юм): досвід і чуттєве сприйняття як основа знання
- **Критицизм Канта:** синтез раціоналізму та емпіризму, апіорні форми досвіду
- **Агностицизм:** сумнів у можливості повного пізнання світу
- **Скептицизм:** утримання від остаточних суджень

Пізнання і практика: практика як критерій істини та мета пізнання. Роль моделювання та обчислень в ІТ-пізнанні.

Тема 2.1 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Аналіз гносеологічних позицій: для кожної наведеної ситуації пізнання (науковий експеримент, математичний доказ, програмне тестування, UX-дослідження) визначити, яка гносеологічна позиція відповідає — і чому.

Завдання 2. Кейс: порівняльний аналіз концепцій істини (класична vs прагматична) на прикладі оцінювання якості програмного забезпечення. Яка концепція корисніша для інженера?

Завдання 3. Тестування за термінами теми (10 питань).

Самостійна робота (5 год.)

- Опрацювання підручника: Данильян О. Г., Дзьобань О. П. «Філософія» (2023) — розділ «Теорія пізнання»
- Підготовка аналітичної записки: «Роль критичного мислення в роботі IT-фахівця» (1–2 сторінки)
- Складання порівняльної таблиці: «Гносеологічні концепції: раціоналізм, емпіризм, критицизм»
- Підготовка до семінару: опрацювання уривку з «Дискурсу про метод» Декарта

Очікуваний результат: студент вміє характеризувати основні гносеологічні концепції, пояснювати поняття істини та критерії пізнання, застосовувати їх до проблем технічної й інформаційної діяльності.

Тема 2.2 — Лекційний матеріал

Філософія науки

Лекція 6 (2 год.): Поняття науки та її специфіка. Наука як форма пізнання, соціальний інститут та система знань. Класифікація наук: природничі, технічні, соціальні, гуманітарні. Наукова картина світу. Взаємозв'язок науки та технології (технонаука).

Динаміка наукового знання: кумулятивізм vs революційний розвиток. Т. Кун: поняття наукової парадигми та наукових революцій. К. Поппер: критичний раціоналізм, принцип фальсифікованості. І. Лакатос: дослідницькі програми. П. Фейєрабенд: епістемологічний анархізм.

Структура наукового знання

- **Емпіричний рівень:** спостереження, вимірювання, експеримент, факти
- **Теоретичний рівень:** гіпотеза, теорія, закон, принцип
- **Метатеоретичний рівень:** наукова картина світу, філософські засади

Наука і технологія: від фундаментальних досліджень до прикладних розробок. Особливості комп'ютерних наук як наукової дисципліни. Роль математики та алгоритмічного мислення. Моделювання як метод пізнання.

Тема 2.2 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Аналіз наукової революції в інформатиці: виявлення «зміни парадигм» (Кун) у розвитку комп'ютерних наук (наприклад, перехід від мейнфреймів до ПК, від ПК до хмарних обчислень, від ПК до ШІ). Обґрунтування вибору.

Завдання 2. Критерій Поппера на практиці: для обраних тверджень визначити, чи є вони фальсифікованими, та обґрунтувати відповідь.

Завдання 3. Дискусія: «Чи є комп'ютерна інженерія наукою, технологією чи ремеслом?»

Самостійна робота (4 год.)

- Опрацювання підручника: Дзьобань О. П. «Філософія науки» (Київ–Одеса : Фенікс, 2024) — розділи 1–3
- Підготовка есе: «Структура Наукових Революцій Томаса Куна: чи застосовна вона до ІТ?» (2–3 сторінки)
- Складання схеми: «Рівні наукового знання та їх взаємозв'язок»
- Опрацювання статті з журналу «Мультиверсум. Філософський альманах» (2023–2024)

Очікуваний результат: студент вміє пояснювати структуру і динаміку наукового знання, застосовувати концепції Куна і Поппера до аналізу розвитку комп'ютерних наук.

Тема 2.3 — Лекційний матеріал

Методологія наукового пізнання

Лекція 7 (2 год.): Поняття методу та методології. Класифікація методів наукового пізнання: загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, абстрагування, узагальнення) та специфічні методи природничих і технічних наук.

Форми наукового знання: наукова проблема, гіпотеза, теорія, закон. Наукове дослідження: його структура (мета, завдання, об'єкт, предмет, методи, результати). Роль моделювання та комп'ютерного симулювання в сучасній науці. Системний підхід і синергетика.

Методи технічних наук

- **Моделювання:** фізичне, математичне, комп'ютерне — принципи та обмеження
- **Системний аналіз:** декомпозиція, структуризація, оптимізація
- **Алгоритмізація:** формалізація задачі, побудова алгоритму, верифікація
- **Абдукція:** висновок до найкращого пояснення (важлива для ШІ та debugging)

Методологія наукових досліджень для ІТ: від постановки задачі до публікації результатів. Академічна доброчесність та плагіат.

Тема 2.3 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Практикум з методів пізнання: для заданого технічного завдання (розробка інформаційної системи) скласти план дослідження із зазначенням відповідних методів (аналіз вимог, синтез архітектури, моделювання, тестування) та їх методологічного обґрунтування.

Завдання 2. Аналіз наукової статті: виявлення об'єкта, предмета, мети, методів та результатів дослідження.

Завдання 3. Тест: «Методологічні принципи наукового пізнання» (10 питань).

Самостійна робота (4 год.)

- Опрацювання: Данильян О. Г., Дзьобань О. П. «Методологія наукових досліджень» (Харків : Право, 2023) — розділ «Методи наукового пізнання»
- Підготовка аналітичної записки: «Системний підхід у комп'ютерній інженерії: філософські засади»
- Підготовка таблиці: «Методи наукового пізнання та їх застосування в ІТ-дослідженнях»
- Розв'язання завдань на класифікацію методів пізнання (5 прикладів)

Очікуваний результат: студент вміє класифікувати методи наукового пізнання, застосовувати їх до аналізу технічних завдань, складати план наукового дослідження.

Тема 2.4 — Лекційний матеріал

Логіка та аргументація

Лекція 8–9 (4 год.): Логіка як наука про форми правильного мислення. Основні закони логіки: закон тотожності, суперечності (несуперечності), виключеного третього, достатньої підстави. Поняття: зміст і обсяг, відносини між поняттями. Визначення та поділ понять.

Судження та умовивід: прості та складні судження, їх види. Дедуктивні умовиводи (силізм, його фігури і модуси). Індуктивні умовиводи: повна і неповна індукція, методи встановлення причинних зв'язків (Мілль). Аналогія та її роль у пізнанні.

Аргументація та критичне мислення

- **Доведення:** теза, аргументи, демонстрація — структура і правила
- **Спростування:** методи критики тези та аргументів
- **Типові логічні помилки:** *petitio principii* (коло в доведенні), *non sequitur*, помилка підміни тези, хибна дихотомія, апеляція до авторитету
- **Мова програмування і логіка:** булева алгебра як прикладна логіка

Аргументація в технічному дискурсі: обґрунтування архітектурних рішень, технічних специфікацій, звітів з проектів.

Тема 2.4 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Практикум з логічних задач: визначення правильності силогізмів (5 задач); виявлення логічних помилок у наведених аргументах (5 прикладів).

Завдання 2. Побудова аргументованого тексту: написання короткого обґрунтування (0,5 стор.) технічного рішення з дотриманням логічних правил (теза — аргументи — висновок).

Завдання 3. Зв'язок логіки та програмування: аналіз булевих виразів та логічних операторів у прикладах коду — встановлення паралелей з логічними законами.

Самостійна робота (5 год.)

- Опрацювання підручника: Данильян О. Г., Дзьобань О. П. «Філософія» (2023) — розділ «Логіка та методологія»
- Розв'язання комплексного завдання: аналіз 10 аргументів (наукових, рекламних, побутових) на наявність логічних помилок
- Підготовка есе: «Логіка в програмуванні та філософській аргументації: спільне і відмінне» (2 сторінки)
- Систематизація матеріалу модуля 2 для підготовки до контролю

Очікуваний результат: студент вміє застосовувати закони логіки, будувати коректні умовиводи, виявляти логічні помилки в аргументації та обґрунтовувати технічні рішення.

Соціальна філософія. Людина і суспільство

Тема 3.1

Соціальна філософія: суспільство як система. Структура суспільства, соціальні інститути, сфери суспільного життя. Формаційний та цивілізаційний підходи до аналізу суспільства.

Тема 3.2

Філософська антропология: природа і сутність людини. Біологічне та соціальне в людині. Проблема особистості, свободи та відповідальності. Сенс людського існування.

Тема 3.3

Філософія культури та цивілізації. Поняття культури і цивілізації, їх співвідношення. Масова культура та культура в цифрову добу. Глобалізація та її суперечності.

Тема 3.4

Філософія історії. Проблема сенсу та спрямованості історичного процесу. Прогрес і регрес. Роль особи в історії. Майбутнє людства та проблема технологічного сингулярності.

Тема 3.1 — Лекційний матеріал

Соціальна філософія: суспільство як система

Лекція 10–11 (4 год.): Поняття суспільства у філософії. Суспільство як система: структурні елементи (індивіди, групи, інститути, норми, цінності). Сфери суспільного життя: економічна, політична, соціальна, духовна. Соціальні інститути та їх функції.

Підходи до розуміння суспільства: натуралістичний (суспільство як частина природи), ідеалістичний (суспільство як продукт духу), матеріалістичний (Маркс: базис і надбудова). Формаційний підхід (Маркс): первіснообщинна, рабовласницька, феодальна, капіталістична, комуністична формації. Цивілізаційний підхід (Тойнбі, Шпенглер): локальні цивілізації та їх цикли.

Суспільство в цифрову добу

- Інформаційне суспільство (Белл, Тоффлер, Кастельс): мережева організація, знання як основний ресурс
- Цифрова трансформація суспільства: нові соціальні відносини та нерівності
- Соціальні мережі як новий тип соціальних інститутів
- Держава та демократія в цифрову добу: e-governance, цифровий суверенітет
- Платформна економіка та її суспільні наслідки
- Цифровий розрив (digital divide) як соціальна проблема

Тема 3.1 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Аналіз інформаційного суспільства: які соціальні зміни спричинила цифрова трансформація? Порівняльна таблиця «Індустріальне суспільство vs Інформаційне суспільство» (за 6–8 критеріями).

Завдання 2. Кейс: аналіз соціального впливу конкретної технологічної платформи (Facebook, Google, ChatGPT тощо) — визначення соціальних функцій, ризиків та наслідків.

Завдання 3. Дискусія: «Чи є соціальні мережі новим типом соціального інституту?» — аргументація позиції.

Самостійна робота (4 год.)

- Опрацювання підручника: Данильян О. Г., Дзьобань О. П. «Філософія» (2023) — розділ «Соціальна філософія»
- Підготовка аналітичної записки: «Інформаційне суспільство в Україні: стан та виклики» (1–2 сторінки)
- Опрацювання статті: Карась А. «Виклики сучасної глобалізації і філософія» // Людина і суспільство (ЛНУ ім. Франка, 2023)
- Складання схеми «Структура інформаційного суспільства» з прикладами з ІТ-сфери

Очікуваний результат: студент вміє характеризувати суспільство як систему, порівнювати підходи до його аналізу, пояснювати соціальні зміни, зумовлені цифровою трансформацією.

Тема 3.2 — Лекційний матеріал

Філософська антропологія: природа і сутність людини

Лекція 12–13 (4 год.): Філософська антропологія як розділ філософії. Людина у філософії: від античності (людина — міра всіх речей) до постмодерну («смерть суб'єкта»). Біологічне та соціальне в людині: натуралізм, соціологізм, дуалізм. Поняття особистості: структура, типологія, ідентичність. Свобода особистості: позитивна та негативна свобода (Берлін). Відповідальність як корелят свободи.

Людина і технологія

Антропологічні виміри технологій: людина як «технологічна тварина» (Арістотель, Гелен). Трансгуманізм та постгуманізм: можливості та загрози технологічного вдосконалення людини. Кіборг та межа між людиною і машиною. Проблема цифрової ідентичності.

- Сенс людського існування: екзистенціалістський підхід (Сартр, Камю, Гайдеггер)
- Щастя та самореалізація: евдемонізм в умовах цифрового суспільства
- Самотність і комунікація в мережевому суспільстві

Тема 3.2 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Аналіз трансгуманізму: обговорення ключових тез трансгуманізму та постгуманізму. Чи є технологічне вдосконалення людини продовженням або запереченням її сутності? Групова дискусія.

Завдання 2. Кейс: «Цифрова ідентичність» — аналіз того, чи змінює цифровий простір розуміння особистості, свободи та відповідальності.

Завдання 3. Есе (0,5 стор.): «Чи може людина бути вільною в умовах тотального цифрового моніторингу?»

Самостійна робота (4 год.)

- Опрацювання підручника: Данильян О. Г., Дзьобань О. П. «Філософія» (2023) — розділ «Філософська антропологія»
- Підготовка реферату: «Трансгуманізм і постгуманізм: філософський аналіз» (3–4 сторінки)
- Опрацювання: Губерський Л. В. «Філософія» (підручник, 2024) — розділ «Людина як філософська проблема»
- Пошук і аналіз статті на тему цифрової ідентичності у відкритому доступі (Google Scholar)

Очікуваний результат: студент вміє характеризувати концепції природи і сутності людини, аналізувати проблему свободи та відповідальності, пояснювати антропологічні виміри технологічного розвитку.

Тема 3.3 — Лекційний матеріал

Філософія культури та цивілізації

Лекція 14 (2 год.): Поняття культури: матеріальна та духовна культура, їх взаємозв'язок. Функції культури (адаптивна, нормативна, соціалізуюча, комунікативна, ціннісна). Цивілізація та культура: спільне і відмінне. Концепції цивілізаційного розвитку (Тойнбі, Шпенглер, Гантінгтон).

Культура в цифрову добу: масова культура та її критика (Frankfurter Schule: Адорно, Горкгаймер). Інтернет-культура: меми, цифровий фольклор, гейфікація. Культурна глобалізація: гомогенізація vs культурна різноманітність. Постмодерна культура та деконструкція великих наративів (Лютар).

Ключові питання лекції

- Визначення та структура поняття «культура»
- Культура та цивілізація: теорії та підходи
- Масова культура та її критика
- Цифрова культура: специфіка та нові форми
- Глобалізація та культурна ідентичність
- Українська культура та її місце в цивілізаційному контексті
- Цінності і норми в IT-середовищі: корпоративна культура tech-компаній

Тема 3.3 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Аналіз корпоративної культури: порівняння культурних цінностей провідних tech-компаній (Google, Apple, Microsoft) — виявлення спільного і відмінного, критичне осмислення.

Завдання 2. Кейс: «Відкрите програмне забезпечення (Open Source) як культурний феномен» — аналіз через призму концепцій культури та спільноти.

Завдання 3. Дискусія: «Чи є Інтернет простором культури чи антикультури?» — аргументація позиції.

Самостійна робота (4 год.)

- Опрацювання підручника: Данильян О. Г., Дзьобань О. П. «Філософія» (2023) — розділ «Філософія культури»
- Підготовка аналітичної записки: «Цифрова культура та її вплив на ціннісні орієнтації молоді» (1–2 сторінки)
- Складання таблиці «Порівняльний аналіз масової та цифрової культури»
- Підготовка таблиці «Методи управління культурними ризиками в ІТ: переваги та обмеження»

Очікуваний результат: студент вміє аналізувати культурні явища і процеси, пояснювати специфіку цифрової культури, характеризувати вплив технологій на культурні цінності та ідентичність.

Тема 3.4 — Лекційний матеріал

Філософія історії. Прогрес і майбутнє людства

Лекція 15 (2 год.): Філософія історії як розділ філософії. Сенс і спрямованість історичного процесу: лінійні концепції (прогрес, регрес, розвиток за спіраллю) та циклічні (Тойнбі, Шпенглер). Прогрес: критерії та суперечності. Роль особи та мас в історії. Детермінізм та свобода в історії.

Майбутнє людства: футурологічні концепції (Тоффлер «Третя хвиля», Фукуяма «Кінець історії»). Технологічний прогрес та його соціальні наслідки. Проблема технологічної сингулярності (Курцвейл). Сталий розвиток та філософія відповідальності перед майбутніми поколіннями (Йонас).

Ключові питання лекції

- Предмет і методи філософії історії
- Лінійні та циклічні концепції розвитку суспільства
- Критерії суспільного прогресу
- Роль технологічних революцій в історії
- Проблема технологічної сингулярності: що це і чи можливо?
- Принцип відповідальності (Йонас) та його значення для IT-фахівця
- Сталий розвиток та зелені технології

Тема 3.4 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Аналіз концепцій майбутнього: порівняти оптимістичний (Курцвейл, трансгуманізм) та песимістичний (Юнґер, Гайдеґґер) погляди на технологічний прогрес. Сформулювати власну аргументовану позицію.

Завдання 2. Кейс: «Принцип відповідальності» (Г. Йонас) в контексті розробки ШІ-систем — визначення етичних меж відповідальності інженера.

Завдання 3. Підсумкова дискусія модуля: «Чи є технологічний прогрес прогресом людства?»

Самостійна робота (5 год.)

- Опрацювання підручника: Данильян О. Г., Дзьобань О. П. «Філософія» (2023) — розділ «Філософія історії»
- Підготовка комплексного аналітичного завдання: «Технологічний прогрес і сталий розвиток: філософський аналіз» (2–3 сторінки)
- Підготовка презентації: «Майбутнє людства в умовах ШІ: оптимістичний та песимістичний прогнози» (8–10 слайдів)
- Систематизація матеріалу модуля 3 для підготовки до підсумкового контролю

Очікуваний результат: студент вміє характеризувати концепції суспільного прогресу, аналізувати роль технологій в історичному розвитку, обґрунтовувати принципи відповідальності перед майбутніми поколіннями.

Аксіологія. Філософія техніки та етика

Тема 4.1

Аксіологія — філософія цінностей. Природа і класифікація цінностей. Ціннісні орієнтації особистості. Моральні, естетичні, правові, релігійні цінності.

Тема 4.2

Етика — наука про мораль. Основні етичні концепції (Кант, утилітаризм, прагматизм, комунітаризм). Прикладна етика: біоетика, екологічна етика, етика відповідальності.

Тема 4.3

Філософія техніки. Техніка як філософська проблема. Технологічний детермінізм та інструменталізм. Етика інженера: відповідальність, безпека, суспільні наслідки технологій.

Тема 4.4

Етика ШІ та цифрова етика. Проблеми автономних систем, Big Data, конфіденційності, алгоритмічних упереджень та кібербезпеки в етичному вимірі.

Тема 4.1 — Лекційний матеріал

Аксіологія — філософія цінностей

Лекція 16–17 (4 год.): Аксіологія як розділ філософії. Поняття цінності: об'єктивістська та суб'єктивістська концепції.

Класифікація цінностей: матеріальні та духовні; особистісні, групові, загальнолюдські; матеріальні та ідеальні. Ієрархія цінностей. Ціннісні орієнтації та їх роль у мотивації поведінки.

Типи цінностей: моральні (добро, зло, обов'язок, справедливість), естетичні (краса, потворне, піднесене), правові (свобода, рівність, порядок), когнітивні (істина, знання), вітальні (життя, здоров'я, безпека). Цінності в умовах постмодерну та їх релятивізація.

Цінності в ІТ-контексті

- **Відкритість:** Open Source як ціннісна позиція (Столмен, ліцензії GNU)
- **Конфіденційність:** privacy як фундаментальна цінність цифрового суспільства
- **Доступність:** digital accessibility як етична вимога до розробника
- **Безпека:** cybersecurity як ціннісний пріоритет
- **Інновація:** цінність новизни та технологічного прогресу

Ціннісні конфлікти в ІТ: конфіденційність vs безпека, відкритість vs комерція, автоматизація vs зайнятість.

Тема 4.1 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Побудова особистої ієрархії цінностей: кожен студент визначає та ранжує 10 найважливіших для нього цінностей. Груповий аналіз спільних та відмінних ціннісних пріоритетів.

Завдання 2. Кейс: аналіз ціннісного конфлікту між конфіденційністю користувача та безпекою (приклад: backdoor у шифруванні для спецслужб). Аргументація позиції.

Завдання 3. Тестування за термінами теми (10 питань).

Самостійна робота (4 год.)

- Опрацювання підручника: Данильян О. Г., Дзьобань О. П. «Філософія» (2023) — розділ «Аксіологія»
- Підготовка аналітичної записки: «Ціннісні засади Open Source руху: філософський аналіз» (1–2 сторінки)
- Складання схеми «Ієрархія цінностей IT-фахівця» на основі опитування (можна власне)
- Опрацювання: Рябініна О. В., Юрченко Л. І. «Філософія» (2023) — розділ «Аксіологія і людина»

Очікуваний результат: студент вміє характеризувати природу та типи цінностей, аналізувати ціннісні конфлікти, обґрунтовувати ціннісні засади IT-діяльності.

Тема 4.2 — Лекційний матеріал

Етика — наука про мораль. Прикладна етика

Лекція 18 (2 год.): Мораль як форма суспільної свідомості.

Структура моралі: моральні норми, принципи, ідеали, оцінки.

Основні етичні концепції: деонтологічна етика Канта (категоричний імператив), утилітаризм (Бентам, Міль: максимізація загального добра), чеснотна етика (Аристотель), комунітаризм (спільнотні цінності), дискурсивна етика (Габермас: комунікативний розум).

Прикладна етика: біоетика (медичні технології, генна інженерія), екологічна етика (відповідальність перед природою), етика відповідальності (Йонас), ділова і корпоративна етика. Моральний релятивізм та культурні відмінності в етиці.

Ключові питання лекції

- Мораль: поняття, структура, функції
- Категоричний імператив Канта та його застосування
- Утилітаризм: алгоритм прийняття рішень
- Чеснотна етика: яким має бути хороший інженер?
- Дискурсивна етика та демократичне обговорення технічних рішень
- Корпоративна та професійна етика IT-спеціаліста
- Кодекс етики ACM та IEEE: зміст і значення

Тема 4.2 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Застосування етичних теорій: для заданої дилеми (напр., програміст виявив критичну вразливість у системі банку — як діяти?) — аналіз з позицій деонтологічної етики, утилітаризму та чесотної етики. Порівняння висновків.

Завдання 2. Аналіз Кодексу етики ACM (Association for Computing Machinery): виявлення ключових принципів, обговорення реальних ситуацій їх порушення.

Завдання 3. Міні-дискусія: «Чи може алгоритм бути моральним агентом?»

Самостійна робота (4 год.)

- Опрацювання підручника: Данильян О. Г., Дзьобань О. П. «Філософія» (2023) — розділ «Етика»
- Підготовка реферату: «Категоричний імператив Канта та його застосування в ІТ-етиці» (2–3 сторінки)
- Ознайомлення з Кодексом етики ACM (online: [acm.org/code-of-ethics](https://www.acm.org/code-of-ethics))
- Підготовка таблиці «Порівняльний аналіз етичних теорій у контексті ІТ-рішень»

Очікуваний результат: студент вміє застосовувати основні етичні концепції до аналізу реальних ситуацій, знає принципи професійної ІТ-етики, може обґрунтовувати морально-відповідальні рішення.

Тема 4.3 — Лекційний матеріал

Філософія техніки. Етика інженера

Лекція 19 (2 год.): Філософія техніки як розділ філософії. Техніка: поняття, класифікація (ручна, механічна, автоматична, цифрова). Концепції техніки: інструменталізм (техніка як нейтральний засіб), технологічний детермінізм (техніка визначає суспільство), субстантивізм (Еліюль, Гайдеґґер: техніка як автономна сила). Критична теорія техніки (Маркузе, Фінберг).

Відповідальність інженера: пряма та опосередкована відповідальність. Безпека та надійність систем. Принцип попередження (precautionary principle). Соціальна відповідальність технологічних компаній. Whistle-blowing (розкриття інформації про порушення) як акт відповідальності.

Ключові питання лекції

- Що таке техніка? Філософські визначення
- Технологічний детермінізм vs соціальний конструктивізм
- Гайдеґґер про сутність техніки: «постав» (Gestell)
- Відповідальність інженера: межі та зміст
- Принцип обережності у технічних рішеннях
- Приклади з IT: Therac-25, Boeing 737 MAX, Cambridge Analytica
- Корпоративна відповідальність у tech-індустрії

Тема 4.3 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Кейс-аналіз технологічних катастроф: аналіз однієї з відомих IT-катастроф (Therac-25, Knight Capital, Facebook–Cambridge Analytica) — виявлення порушень інженерної етики, причин та наслідків. Рекомендації.

Завдання 2. Дискусія: «Чи є технологія нейтральною?» — аргументація позицій технологічного детермінізму та соціального конструктивізму на конкретних прикладах.

Завдання 3. Тест: «Філософія техніки та відповідальність інженера» (10 питань).

Самостійна робота (4 год.)

- Опрацювання: Дзьобань О. П. «Філософія науки» (2024) — розділи «Технонаука», «Наука і техніка»
- Підготовка аналітичної записки: «Соціальна відповідальність IT-компаній: сучасні підходи та виклики» (1–2 сторінки)
- Аналіз реального кейсу: виявлення інженерно-етичних проблем у конкретному продукті або компанії
- Підготовка таблиці «Концепції техніки: інструменталізм, детермінізм, субстантивізм — ключові ідеї»

Очікуваний результат: студент вміє характеризувати концепції техніки, аналізувати відповідальність інженера, застосовувати принцип обережності до технічних рішень.

Тема 4.4 — Лекційний матеріал

Етика штучного інтелекту та цифрова етика

Лекція 20 (2 год.): Штучний інтелект як філософська і етична проблема. Слабкий та сильний ШІ. Китайська кімната Сьорля як аргумент проти сильного ШІ. Проблема «вирівнювання ШІ» (alignment problem): як забезпечити відповідність цінностям людини. Алгоритмічні упередження (bias) та їх соціальні наслідки.

Цифрова етика: конфіденційність і Big Data (GDPR як нормативна відповідь). Автономні системи та проблема відповідальності (хто відповідає за рішення ШІ?). Кібербезпека як етична проблема. Права і гідність людини в цифровому просторі. Принципи етичного ШІ (ЄС: Trustworthy AI).

Ключові питання лекції

- Що таке ШІ з філософської точки зору?
- Може ли ШІ мислити? (тест Тьюрінга, аргумент китайської кімнати)
- Проблема alignment: чому ШІ може бути небезпечним?
- Алгоритмічний bias: приклади та наслідки
- GDPR і права на конфіденційність
- Хто несе відповідальність за рішення автономної системи?
- Принципи Trustworthy AI (EU AI Act 2024)

Тема 4.4 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Аналіз принципів Trustworthy AI (ЄС): розгляд 7 ключових вимог до довіреного ШІ (people agency, robustness, privacy, transparency, diversity, societal wellbeing, accountability) — виявлення їх зв'язку з вивченими філософськими концепціями.

Завдання 2. Кейс: «Алгоритмічне упередження в системі найму» — аналіз філософських та етичних проблем, пропозиції щодо їх вирішення.

Завдання 3. Підсумкова дискусія курсу: «Яка роль філософії у відповідальному розвитку технологій?»

Самостійна робота (5 год.)

- Опрацювання: Дзьобань О. П. «Філософія науки» (2024) — розділ «Етичні виміри технонауки»
- Підготовка комплексного аналітичного завдання: «Етика ШІ: виклики та принципи регулювання» (2–3 сторінки)
- Підготовка до заліку: систематизація матеріалу всього курсу, повторення ключових понять
- Підготовка есе (фінальна робота): «Яке місце займає філософія у підготовці сучасного комп'ютерного інженера?» (2–3 сторінки)

Очікуваний результат: студент вміє аналізувати етичні проблеми ШІ, застосовувати принципи цифрової етики, обґрунтовувати відповідальне використання технологій.

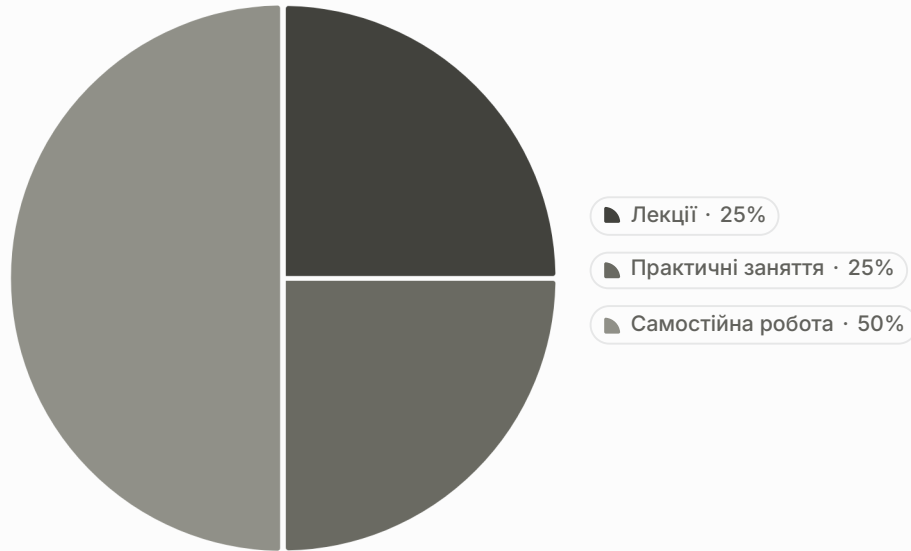
Розподіл навчального часу – 120 годин

Модуль	Тема	Лекції (год.)	Практичні (год.)	СРС (год.)
Модуль 1	Тема 1.1 – Філософія та світогляд	2	2	5
	Тема 1.2 – Історія філософії	2	2	5
	Тема 1.3 – Онтологія і свідомість	2	2	5
Модуль 2	Тема 2.1 – Гносеологія	4	2	5
	Тема 2.2 – Філософія науки	2	2	4
	Тема 2.3 – Методологія пізнання	2	2	4
	Тема 2.4 – Логіка та аргументація	4	2	5
Модуль 3	Тема 3.1 – Соціальна філософія	4	2	4
	Тема 3.2 – Філософська антропологія	4	2	4
	Тема 3.3 – Філософія культури	2	2	4
	Тема 3.4 – Філософія історії	2	2	5
Модуль 4	Тема 4.1 – Аксиологія	4	2	4
	Тема 4.2 – Етика	2	2	4
	Тема 4.3 – Філософія техніки	2	2	4
	Тема 4.4 – Етика ШІ та цифрова етика	2	2	5
Разом		30	30	60

Загальний обсяг: **120 годин = 4 кредити ЄКТС**. Розподіл є орієнтовним і може коригуватися відповідно до специфіки навчального процесу.

Структура навчального часу

Коментар до розподілу

Загальний обсяг — **120 годин (4 кредити ЄКТС)** — розподілено між трьома формами роботи для забезпечення балансу між теорією та практикою.

Лекції — 30 год. (25%)

Системне подання теоретичного матеріалу з філософії: онтологія, гносеологія, соціальна філософія, аксіологія, етика та філософія техніки.

Практичні — 30 год. (25%)

Семінарські заняття, аналіз кейсів, дискусії, робота з першоджерелами, захист есе та презентацій.

Самостійна робота — 60 год. (50%)

Поглиблене вивчення, підготовка завдань, робота з джерелами. Самостійна робота становить **50% обсягу дисципліни**.

Самостійна робота студентів – Детальний опис

Опрацювання літератури

Поглиблене вивчення теоретичного матеріалу за підручниками з філософії (Данильян, Дзьобань, Рябініна, Губерський та ін.), науковими статтями у фахових виданнях. Студент конспектує ключові положення, виділяє головні поняття та порівнює підходи різних авторів до філософських проблем.

Індивідуальні завдання

Підготовка аналітичних есе та записок; рефератів на філософські теми; порівняльних таблиць і схем; аналіз кейсів з ІТ-практики крізь призму філософських концепцій; фінальне есе про роль філософії для комп'ютерного інженера.

Робота з інформаційними ресурсами

Опрацювання відкритих ресурсів: Stanford Encyclopedia of Philosophy (plato.stanford.edu), Internet Archive, Google Scholar. Пошук статей у фахових виданнях (журнали «Філософська думка», «Мультиверсум», «Sententiae»). Аналіз документів ЄС щодо регулювання ШІ (artificialintelligenceact.eu).

Підготовка до занять

Підготовка до семінарів (опрацювання уривків з першоджерел, формулювання власної позиції); підготовка до тестувань (ключові поняття, концепції, мислителі); підготовка до контрольних робіт за кожним модулем (систематизація знань).

Форми контролю знань

1

Поточний контроль

Завдання: есе, аналітичні записки, порівняльні таблиці та тестування за темами змістовного модуля.

Оцінюються регулярність виконання завдань, якість аргументації та рівень засвоєння матеріалу. Поточний контроль формує накопичувальну оцінку протягом семестру. Проводиться після кожної теми у формі тестування (10–15 питань) або усного опитування на семінарі.

2

Проміжний контроль

Комплексне ситуаційне завдання або реферат, які охоплюють теми змістовного модуля (теоретичні питання, аналіз філософських концепцій, аргументоване есе).

Оцінюються повнота відповіді, коректність застосування понятійного апарату та обґрунтованість висновків.

Проводиться після завершення кожного з 4 змістовних модулів.

3

Підсумковий контроль — Залік

Залік відповідно до навчального плану. Форма проведення — письмове тестування або усне опитування за білетами. Підсумкова оцінка враховує результати поточного, проміжного та підсумкового контролю відповідно до встановленої шкали: **100-бальна система** з переведенням у національну шкалу та ЄКТС (A, B, C, D, E, FX, F). Умова допуску до заліку: виконання всіх модульних завдань.

Методи викладання

Викладання дисципліни «Філософія» поєднує класичні академічні та інтерактивні методи, що забезпечує формування не лише міцної теоретичної бази, а й практичних навичок критичного мислення, аналізу та аргументації, необхідних для майбутньої професійної діяльності у сфері комп'ютерної інженерії.

Лекції

Системне подання теоретичного матеріалу з використанням наочних схем, таблиць і прикладів із ІТ-практики та сучасного технологічного суспільства; студенти ведуть конспекти та задають уточнювальні запитання.

Кейс-стаді

Аналіз реальних ситуацій з ІТ-практики крізь призму філософських концепцій (етичні дилеми у tech-компаніях, соціальні наслідки технологій); студенти виявляють проблему та пропонують обґрунтовані рішення.

Семінари з першоджерел

Читання та обговорення уривків з класичних філософських текстів (Платон, Кант, Маркс, Гайдеґґер та ін.); розвиток навичок роботи з академічними текстами та аналітичного читання.

Дискусії

Обговорення актуальних філософських проблем цифрового суспільства (ШІ і свідомість, конфіденційність, етика інженера, трансгуманізм); розвиток критичного мислення та аргументації.

Есе та аналітичні записки

Підготовка самостійних письмових робіт з обґрунтуванням власної позиції; формування навичок аргументованого письмового викладу думок академічною мовою.

Самостійне дослідження

Підготовка рефератів, презентацій та фінальних есе за обраною темою; розвиток навичок самостійного пошуку, критичного аналізу та систематизації інформації з філософської та ІТ-тематики.

Усі методи спрямовані на формування компетентностей, передбачених освітніми програмами спеціальності 123 «Комп'ютерна інженерія».

Рекомендована література та ресурси

Підручники та навчальні посібники (2023–2025 рр.)

1 Данильян О. Г., Дзьобань О. П.

Філософія : підручник. — 4-те вид., переробл. — Харків : Право, 2023. — 424 с.

2 Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Калиновський Ю. Ю.

Філософія : навчально-методичний посібник для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. — 2-ге вид., переробл. і допов. — Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2024. — 40 с.

3 Дзьобань О. П.

Філософія науки : підручник / ДНУ «Ін-т інформації, безпеки і права НАПрН України». — Київ–Одеса : Фенікс, 2024.

4 Рябініна О. В., Юрченко Л. І. (ред.)

Філософія : підручник для студентів і курсантів вищих закладів освіти. — Харків : Видавництво Іванченка І.С., 2023.

5 Губерський Л. В. (ред.)

Філософія : підручник для студентів нефілософських факультетів. — 2-ге вид., переробл. і допов. — Київ, 2024.

6 Данильян О. Г., Дзьобань О. П.

Методологія наукових досліджень : підручник. — Харків : Право, 2023. — 368 с.

7 Дахній А.

Нова і новітня філософія. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2022. — 488 с.

8 Карась А.

Виклики сучасної глобалізації і філософія // Людина і суспільство: філософські, психологічні та політологічні виміри / за ред. проф. Мельника В. П. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. — С. 40–183.

9 Симоненко С., Сулим О., Шмиголь М. та ін.

Практикум з дисципліни «Філософія» для студентів І курсу всіх форм навчання всіх спеціальностей. Частина 2. — 2023.

Нормативно-правова база та міжнародні документи

- EU AI Act (Акт ЄС про штучний інтелект)
artificialintelligenceact.eu
- Кодекс етики ACM (Association for Computing Machinery)
acm.org/code-of-ethics
- IEEE Code of Ethics
ieee.org/about/corporate/governance

Електронні ресурси та фахові видання

Stanford
Encyclopedia of
Philosophy
plato.stanford.edu

Журнал
«Філософська
думка»
filosof.com.ua

Журнал
«Sententiae»
(ВДПУ)
sententiae.vntu.edu.ua

Журнал
«Мультиверсум.
Філософський
альманах»
multiversum.org.ua

Google Scholar
scholar.google.com

Верховна Рада
України
(законодавство)
zakon.rada.gov.ua

Internet Archive (Open Library)
archive.org